

TEODOR (TARAS) MARTYNIUK

## MONASTER STAUROPIGIALNY W KODEKSIE KANONÓW KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

### I. POCHODZENIE I HISTORYCZNY ROZWÓJ POJĘCIA *STAUROPIGII*

Starożytna czynność zakładania nowego klasztoru zawierała w sobie obrzęd postawienia krzyża na miejscu przyszłego ołtarza w sanktuarium świątyni, którego dokonywał biskup. Ceremonia ta nazywała się *stauropigia*, czyli ustanowienie krzyża. Jeżeli krzyż przekazywał patriarcha, ustawiając go osobiście lub przez swojego delegata, to wtedy taka stauropigia nazywała się patriarszą, a ze względu na taki przywilej klasztor już nie podlegał miejscowemu biskupowi, lecz bezpośrednio i całkowicie podporządkowany był patriarsze<sup>1</sup>.

Trudno jest wyznaczyć czas pochodzenia przywileju patriarszej stauropigii. Pierwsza wzmianka o niej sięga końca szóstego stulecia, jednak najprawdopodobniej jest to początek ósmego stulecia<sup>2</sup>. Bizantyjski zbiór praw Epanahohis z końca IX stulecia wyraźnie mówi o prawie patriarchy do nadawania przywileju stauropigii<sup>3</sup>. Znany bizantyjski kanonista Teodor Balsamon (XII wiek) nazywa patriarszą stauropigię „starożytnym kościelnym zwyczajem”<sup>4</sup>. W śred-

---

TEODOR (TARAS) MARTYNIUK MSU – biskup pomocniczy Archieparchii Tarnopolskiej Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego (Ukraina), wykładowca w Papieskim Instytucie Studiów Wschodnich w Rzymie; e-mail: erm\_tedor@yahoo.it

<sup>1</sup> Por. P. DE MEESTER, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam* (Codificazione Canonica Orientale, Fonti II, fasc. X), Typis Poliglottis Vaticanis 1942, art. 20 § 1, s. 10, 119; art. 20 § 1, s. 11, 146-147.

<sup>2</sup> Tamże, s. 120.

<sup>3</sup> Tamże, s. 120-121.

<sup>4</sup> PG 137, 99.

niowieczu przywilej ten był praktykowany dosyć szeroko. Wiele stauropigialnych monasterów miał Patriarcha Konstantynopola, który korzystał z tego prawa na Wschodzie nawet poza granicami swego patriarchatu. Stauropigialnymi mogły być zarówno klasztory męskie, jak i żeńskie. Patriarcha podtrzymywał relacje ze swoimi klasztorami, które znajdowały się w stolicy albo blisko niej za pośrednictwem wielkiego sakellariya, a z tymi, którzy byli oddaleni – przez egzarchów<sup>5</sup>.

## II. PRYWILEJ PATRIARSZEJ STAUROPIGII WE WSPÓŁCZESNYM PRAWODAWSTWIE WSCHODNICH KATOLICKICH KOŚCIOŁACH

Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich (KKKW) dzieli klasztory na trzy grupy: na prawie papieskim, na prawie patriarszym i na prawie biskupim: „Monaster jest na prawie papieskim, jeżeli zostanie erygowany przez Stolicę Apostolską lub uznany za taki jej dekretem; na prawie patriarszym, jeżeli jest stauropigialny; na prawie eparchialnym, o ile został erygowany przez biskupa i nie otrzymał uznania Stolicy Apostolskiej” (kan. 434).

Otóż, stauropigialnym jest monaster na prawie patriarszym, który jest podporządkowany miejscowemu biskupowi, ale bezpośrednio podlega patriarsze<sup>6</sup>. Oczywiście, w tym znaczeniu jest mowa o monasterze, który znajduje się poza eparchią patriarchy. W przypadku stauropigii nie chodzi tu o odebranie monasteru władzy miejscowego biskupa, a raczej oznacza przywilej nadany patriarchom, który pociąga za sobą skutek w postaci bezpośredniego podporządkowania<sup>7</sup>.

<sup>5</sup> Por. P. DE MEESTER, *De monachico statu*, art. 20 § 5, s. 128; S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione Canonica Orientale, Ottava plenaria, Schema dei canoni 487-725 (C.I.C) "De Religiosis" et "De Laicis"*, Tipografia Poliglotta Vaticana 1939, s. 119-131; И. СОКОЛОВ, *Состояние монашества в Византийской Церкви с середины IX до начала XIII века (842-1204)*, вид. 2, Sankt-Petersburg 2003, s. 291-292; C. PUJOL, *La vita religiosa orientale. Commento al Codice del Diritto Canonico Orientale (canoni 420-572)*, Roma 1994, s. 148-151.

<sup>6</sup> Por. G. NEDUNGATT, *Glossario dei termini principali usati nel CCEO*, w: *Enchiridion Vaticanum*, t. XII n. 910; C. PUJOL, *La vita religiosa orientale*, s. 63, 137-138.

<sup>7</sup> D. SALACHAS, *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma 1993, s. 337; TENZE, *La vita consacrata nel Codice dei Canonici delle Chiese Orientali (CCEO)*, Bologna 2006, s. 90-92, 163-165.

## 1. Ustanowienie monasteru stauropigialnego

KKKW w kan. 486 § 1 ustanowienie monasteru stauropigialnego reguluje w następujący sposób: „Patriarcha z ważnej przyczyny, po zasięgnięciu zdania biskupa eparchialnego oraz za zgodą stałego Synodu, może w akcie erekcyjnym przyznać monasterowi *sui iuris* status monasteru stauropigialnego”.

Aby patriarcha lub arcybiskup większy (KKKW, kan. 152) w akcie ustanowienia monasteru *sui iuris*, poza granicami swojej eparchii, ale w granicach terytorium Kościoła patriarchalnego (KKKW, kan. 78 § 2), mógł nadać mu przywilej stauropigii, ustawodawca stawia następujące wymogi:

1) **Poważna przyczyna.** Przez *poważną przyczynę* trzeba rozumieć duchowe dobro samego monasteru, jego posługę i znaczenie dla całego Kościoła patriarchalnego, dobro apostołatu itp. Prawo oceny, czy przyczyna jest poważna, należy do patriarchy;

2) **Konsultacja z biskupem eparchialnym.** Patriarcha powinien powiadomić biskupa o swoim zamiarze i wysłuchać jego opinii. Dla ważności dekretu patriarchalnego nie wymaga się zgody biskupa;

3) **Zgoda Synodu stałego.** Dla ważności aktu ustanowienia monasteru stauropigialnego wymagana jest także zgoda Synodu stałego.

Trzeba zaznaczyć, że wyłącznie patriarcha i arcybiskup większy mają prawo nadawać przywilej stauropigii – kan. 435 § 2 stanowi: „Erygowanie monasteru stauropigialnego jest zarezerwowane Patriarsze”.

Przed erygowaniem takiego monasteru patriarcha, jeżeli uważa za potrzebne, może wysłuchać także opinii przełożonych monasterów w pobliżu<sup>8</sup>.

## 2. Kanoniczne skutki przywileju stauropigii

### 2.1. Prawa i obowiązki patriarchy (arcybiskupa większego)

W sprawach dotyczących wewnętrznego zarządzania i dyscypliny zakonnej w monasterze stauropigialnym patriarcha i arcybiskup większy mają takie same prawa i obowiązki, jak eparchialny biskup w odniesieniu do monasterów na prawie eparchialnym (KKKW, kan. 414 § 1), czyli:

---

<sup>8</sup> Por. C. PUJOL, *La vita religiosa orientale*, s. 147; W. BECKET SOULE, *The Stauropigial Monastery*, „*Orientalia Christiana Periodica*” 66 (2000), s. 165.

1) Ma prawo zatwierdzać regułę monasteru i jej zmiany, wprowadzane zgodnie z przepisami prawa, z wyjątkiem tych, które zostały zatwierdzone przez władzę wyższą, czyli Stolicę Apostolską.

2) Ma prawo udzielać w szczególnych wypadkach jednorazowej dyspensy od tych przepisów, które wykraczają poza władzę przełożonego, kiedy on o to poprosi zgodnie z prawem.

3) Ma prawo odbywać kanoniczne wizytacje albo wizytować za każdym razem, gdy uzna to za właściwe.

4) Ma prawo wizytować szkołę, która otwarta jest dla własnych członków monasteru stauropigialnego (KKKW, kan. 638 § 1).

5) Ma prawo udzielać święceń członkom monasteru stauropigialnego albo zdecydować, któremu biskupowi przełożony ma przekazać *litterae dimisorie* do święceń (KKKW, kan. 472).

6) Pełni władzę sądowniczą w stosunku do mnichów<sup>9</sup>.

7) Przewodniczy na posiedzeniu monasterskiej rady, która wybiera przełożonego i przeprowadza czynność ustanowienia wybranego igumena (KKKW, kan. 443 § 1) itd.

Ponadto we wszystkich wypadkach, które dotyczą życia monastycznego, gdy przepisy *Typikonu* odsyłają do decyzji biskupa eparchialnego, w monasterach stauropigialnych *Typikon* odsyła do decyzji patriarchy, który dla danego monasteru wykonuje funkcję miejscowego hierarchy (KKKW, kan. 101, 486 § 2). W Boskiej Liturgii i Liturgii Godzin – w miejsce biskupa eparchialnego wspomina się patriarchę (KKKW, kan. 486 § 2)<sup>10</sup>.

Prawa patriarchy (arcybiskupa większego) w granicach monasteru stauropigialnego dotyczą:

- 1) mnichów, którzy do niego należą;
- 2) nowicjuszy, kandydatów i osób, które na stałe przebywają w monasterze w dzień i w nocy, na przykład, ze względu na studia czy pracę;
- 3) inne osoby, związane z monasterem, podlegają patriarsze czy arcybiskupowi większemu tylko w tych sprawach, które dotyczą ich funkcji lub urzędu<sup>11</sup>.

---

<sup>9</sup> Por. J. KAŁOWSKI, *Prawo o instytucjach życia konsekrowanego według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*, Warszawa 1994, s. 138-139; W. BECKET SOULE, *The Stauropigial Monastery*, s. 166.

<sup>10</sup> Por. P. DE MEESTER, *De monachico statu*, art. 20 § 7, 1<sup>o</sup>, s. 10; W. BECKET SOULE, *The Stauropigial Monastery*, s. 166.

<sup>11</sup> Por. J. KAŁOWSKI, *Prawo o instytucjach*, s. 138-139.

Trzeba podkreślić, że w codziennym życiu wewnętrzna dyscyplina monasteru stauropigialnego, jak i każdego monasteru *sui iuris*, jest regulowana przez *Typikon* oraz wyższego przełożonego, natomiast patriarcha lub arcybiskup większy w monasterach stauropigialnych nie mogą wypełniać funkcji przełożonego mnichów: „Tytuł przełożonego mnichów i innych osób zakonnych nie przysługuje Hierarsze miejsca ani Patriarsze, z zachowaniem kanonów, które Patriarsze lub Hierarsze miejsca nadają władzę nad nimi” (kan. 418 § 2).

## 2.2. Prawa i obowiązki miejscowego biskupa eparchialnego

Nie zważając na to, że monaster stauropigialny nie jest częścią eparchii, a znajduje się na terytorium jurysdykcji patriarchy i patriarcha względem niej wykonuje funkcje miejscowego biskupa, KKKW ustanawia następujące przepisy:

1. Kodeks chroni władzę hierarchy miejsca, na terenie którego znajduje się monaster stauropigialny, w następujących kwestiach (KKKW, kan. 415 § 1)<sup>12</sup>:

- 1) publiczna celebracja Bożego kultu;
- 2) przepowiadanie słowa Bożego ludowi;
- 3) religijne i moralne wychowanie wiernych, głównie dzieci;
- 4) nauczanie katechetyczne i liturgiczne;
- 5) godność stanu duchownego;
- 6) spraw, które odnoszą się do apostołatu.

2. Odnosnie do wyżej wspomnianych zasad, biskup eparchialny ma prawo dokonywać wizytacji (KKKW, kan. 205 § 3, 415 § 2).

3. Biskup eparchialny, za zgodą patriarchy i przełożonego monasteru stauropigialnego, może powierzyć mnichom dzieło apostołatu albo obowiązki we swojej eparchii poza terenem monasteru (KKKW, kan. 415 § 3). Te sprawy pastoralne należą do apostołatu eparchialnego i opiekę na nimi mieć będzie biskup eparchialny.

---

<sup>12</sup> Por. CONCILIUM VATICANUM II, Decretum de pastore episcoporum munere *Christus Dominus* (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 673-696; tekst polski w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 236-258, n. 35. Por. D. SALACHAS, *La vita consacrata*, s. 68-69. Jednak inny pogląd wyraża C. Pujol, który twierdzi, że biskup eparchialny ma władzę nad mnichami klasztoru stauropigialnego wówczas, gdy ich praca duszpasterska wykracza poza granicę terytorium klasztoru. W takim wypadku mnisi zobowiązani są do przestrzegania przepisów i postanowień ustanowionych przez biskupa eparchialnego. Jednak kiedy praca duszpasterska ma miejsce na terytorium klasztoru, wtedy kompetentną władzą jest patriarcha, który dla tego klasztoru jest wyłącznym hierarchą miejsca – *La vita religiosa orientale*, s. 70.

4. Jeżeli przełożony monasteru stauropigialnego otrzymał wiadomość od miejscowego hierarchy, że mnich dopuścił się przestępstwa poza monasterem, to miejscowy hierarcha może ukarać go w tym wypadku, kiedy ten mnich będzie prawnie przebywać poza monasterem i potem do niego wrócił (KKKW, kan. 415 § 4)<sup>13</sup>.

5. W wypadku, jeżeliby wrócił do monasteru stauropigialnego, hierarcha może go ukarać nawet wtedy, gdy zakonnik przebywał legalnie poza domem zakonnym, a później do niego powrócił (KKKW, kan. 415 § 4)<sup>14</sup>.

W wypadku, gdyby we wspólnocie stauropigialnej wkrały się nadużycia, to hierarcha miejsca powinien działać w następujący sposób (KKKW, kan. 417)<sup>15</sup>:

- 1) przeprowadzić rozmowę z przełożonym;
- 2) gdyby przełożony nie usunął tych nadużyć, to on powinien niezwłocznie zawiadomić o tym patriarchę.

### **3. Tworzenie konfederacji monasterów stauropigialnych**

Kilka monasterów stauropigialnych, które należą do tego samego Kościoła *sui iuris*, a które znajdują się w granicach własnego Kościoła patriarchalnego, może tworzyć ze sobą konfederację po wcześniej otrzymanej zgodzie patriarchy. Patriarcha natomiast powinien zasięgnąć opinii biskupów eparchialnych, którzy zainteresowani są tą kwestią. Patriarcha ma prawo zatwierdzania statutu konfederacji (KKKW, kan. 439 § 2)<sup>16</sup>.

### **4. Zniesienie monasteru stauropigialnego**

Prawo zniesienia monasteru stauropigialnego przysługuje patriarche. Do ważności aktu znoszącego potrzeba (KKKW, kan. 438 § 1):

- 1) uzyskania zgody Synodu stałego;
- 2) przeprowadzenia konsultacji z przełożonym tego monasteru, a w wypadku, gdyby to dotyczyło monasteru, który jest jednym z członków konfederacji stauropigialnej, to należy skonsultować sprawę z głównym przełożonym konfederacji.

---

<sup>13</sup> C. Pujol pisze, że hierarcha miejsca powinien powiadomić o tym patriarchę. – Zob. *La vita religiosa orientale*, s. 71.

<sup>14</sup> Zob. tamże.

<sup>15</sup> Por. D. SALACHAS, *La vita consacrata*, s. 67-70.

<sup>16</sup> Por. tamże, s. 102.

Jednak prawo zezwala na kierowanie odwołania do Biskupa Rzymu, które zawiesza moc wiążącą dekretu patriarchalnego na czas trwania rekursu (*recursus in sospensivo ad Romanum Pontificem*).

Kan. 438 § 4 KKKW reguluje przeznaczenie dóbr materialnych po zniesieniu stauropigialnego monasteru:

- 1) jeżeli monaster należał do konfederacji – dobra przechodzą do konfederacji;
- 2) jeżeli nie – dobra przechodzą na rzecz Kościoła patriarchalnego.

### **5. Zniesienie konfederacji monasterów stauropigialnych**

Likwidacja konfederacji monasterów stauropigialnych na terytorium Kościoła patriarchalnego należy do kompetencji patriarchy, który w takim wypadku powinien (KKKW, kan. 440 § 2):

- 1) otrzymać zgodę Synodu stałego swego Kościoła;
- 2) przeprowadzić konsultację z zainteresowanymi biskupami w tej kwestii;
- 3) wysłuchać stanowiska głównego przełożonego konfederacji.

Zarówno tak przy zniesieniu monasteru stauropigialnego, jak i przy zniesieniu konfederacji stauropigialnej istnieje możliwość odwołania się do Biskupa Rzymu z takimi samymi konsekwencjami. O dalszym przeznaczeniu wszystkich dóbr materialnych konfederacji decyduje patriarcha za zgodą Synodu stałego (KKKW, kan. 440 § 3).

## III. WNIOSKI

Model monasteru stauropigialnego ma typowo wschodni charakter, a precyzyjnie można powiedzieć, że bazuje na starożytnej tradycji bizantyjskiej<sup>17</sup>. Monasterium takiego typu były najbardziej rozpowszechnione w Kościele konstantynopolitańskim. Praktyka ustanawiania monasterów stauropigialnych była i jest rozpowszechniona w Kościołach prawosławnych. Od początku pracy nad kodyfikacją wschodniego prawa kanonicznego zwrócono uwagę na tradycję przywileju stauropigii. W 1952 r. papież Pius XII wprowadził ten przywilej do ustawodawstwa wschodnich Kościołów katolickich i poszerzył go na wszystkie

---

<sup>17</sup> Por. C. PUJOL, *Il monachesimo bizantino secondo il MP "Postquam Apostolicis Litteris"*, [w:] *Il monachesimo orientale* (Orientalia Christiana Analects 153), Roma 1958, s. 87.

Kościół wschodnie<sup>18</sup>. Jan Paweł II potwierdził tę tradycję w KKKW<sup>19</sup>. Głównym motywem nadania takiego przywileju, jak zostało powiedziane, jest duchowe dobro tak monasteru, jak i całego Kościoła. W monasterze stauropigialnym patriarcha ma takie same prawa jak biskup eparchialny w monasterze na prawie eparchialnym. W ten sposób monaster stauropigialny staje się terenem patriarszym. Dlatego w *Typikonie* takiego monasteru, gdy chodzi o takie same reguły, jakie zazwyczaj w monasterze na prawie eparchialnym odsyłają do miejscowego biskupa, władzę wyższą ma patriarcha a nie biskup. Natomiast miejscowemu biskupowi zarezerwowana jest władza dotycząca pracy duszpasterskiej monasteru odnośnie do wiernych eparchii, która oczywiście wychodzi poza granice monasteru stauropigialnego, bo wykonywana jest w odniesieniu do wiernych, którzy przynależą do danej eparchii. Wewnętrzna dyscyplina monasteru oraz zarządzanie monasterem, tak jak w każdym innym monasterze *sui iuris*, są sprawowane wyłącznie według reguł ogólnego ustawodawstwa Kościoła powszechnego, decyzji Synodu Biskupów Kościoła Patriarchalnego i *Typikonu*.

## BIBLIOGRAFIA

### ŹRÓDŁA PRAWA

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencje Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1033-1363; tekst polski w: Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II, Gaudium, Lublin 2002.
- PIUS XII: Motu Proprio *Postquam Apostolicis Litteris de Religiosis*, de Bonis Ecclesiae Temporalibus et de Verborum Significatione pro Ecclesiis Orientalibus (9.02.1952), AAS 44 (1952), s. 65-150.
- S. CONGREGAZIONE ORIENTALE: Codificazione Canonica Orientale, Ottava plenaria, Schema dei canoni 487-725 (C.I.C) „De Religiosis” et „De Laicis”, Tipografia Poliglotta Vaticana 1939.

<sup>18</sup> PIUS XII, Motu proprio *Postquam Apostolicis Litteris de Religiosis*, de Bonis Ecclesiae Temporalibus et de Verborum Significatione pro Ecclesiis Orientalibus, 9.02.1952, AAS 44 (1952), s. 65-150, kan. 8 § 2, 164 § 1-2.

<sup>19</sup> Por. kan. 434, 435, 438, 472, 486 i inne.



## LITERATURA

- BECKET SOULE Warren: The Stauropegial Monastery, „*Orientalia Christiana Periodica*” 66 (2000), s. 147-167.
- DE MEESTER Placide: De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam (Codificazione Canonica Orientale, Fonti II, fasc. X), Typis Poliglottis Vaticanis 1942.
- KAŁOWSKI Julian: Prawo o instytucjach życia konsekrowanego według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1994.
- NEDUNGATT George: Glossario dei termini principali usati nel CCEO, [w:] *Enchiridion Vaticanum*, t. XII.
- PUJOL Clément: La vita religiosa orientale. Commento al Codice del Diritto Canonico Orientale (canoni 420-572), Pontificio Istituto Orientale, Roma 1994.
- PUJOL Clément: Il monachesimo bizantino secondo il MP „*Postquam Apostolicis Litteris*”, [w:] *Relazioni di Irénée HAUSHERR, Clément PUJOL, Olivier ROUSSEAU [i in.]*, Il monachesimo orientale, (*Orientalia Christiana Analecta* 153), Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, Roma 1958, s. 57-97.
- SALACHAS Dimitrios: Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali, Dehoniane, Roma–Bologna 1993.
- SALACHAS Dimitrios: La vita consacrata nel Codice dei Canoni delle Chiese Orientali (CCEO), Dehoniane, Bologna 2006.
- СОКОЛОВ Иван: Состояние монашества в Византийской Церкви с середины IX до начала XIII века (842-1204), вид. II, Санкт-Петербург 2003.

MONASTER STAUROPIGIALNY  
W KODEKSIE KANONÓW KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

## STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy statusu prawnokanonicznego monasteru stauropegialnego, czyli takiego domu zakonnego, który, będąc wyłączony spod władzy miejscowego biskupa eparchialnego, jest podporządkowany patriarche lub arcybiskupowi większemu wschodniego Kościoła katolickiego. Autor prezentuje rys historyczny oraz analizuje istotne elementy instytucji stauropegii. Następnie prezentuje proces tworzenia monasteru stauropegialnego oraz jego usytuowanie kanoniczne względem patriarchy (arcybiskupa większego) i biskupa eparchialnego, jak również możliwość tworzenia federacji tego rodzaju monasterów.

**Słowa kluczowe:** monaster, stauropegia, patriarcha, mnich

THE STAUROPEGIAL MONASTERY  
IN THE CODE OF CANONS OF THE EASTERN CHURCHES

SUMMARY

The article concerns the legal and canonical status of the stauropegial monastery, which is such a religious house being excluded from the authority of the eparchial bishop and subordinated to the patriarch or the major archbishop of the Eastern Catholic Church. The author presents the historical overview and analyzes the essential elements of the stauropegion. Then he presents the process of erection of the stauropegial monastery and its canonical position in relations to the patriarch (the major archbishop) and the eparchial bishop, as well as the possibility of erection of the confederation of these kinds of monasteries.

**Key words:** monastery, stauropegion, patriarch, monk